

El megalitisme de l'Albera-Serra de Roda-Cap de Creus (Alt Empordà-Vallespir Oriental), segons els estudis dels darrers 10 anys (1979-1988)

JOSEP TARRÚS I GALTER

INTRODUCCIÓ

Quan es va començar a treballar en aquesta zona megalítica l'any 1979, la nostra intenció era centrar l'esforç d'excavació en una àrea reduïda per tal que l'estudi final fos al més exhaustiu possible i pogués servir així com a pauta per a la comprensió de la resta de l'àrea de l'Albera i de l'Alt Empordà en general.

La zona triada va ésser la de les conques de l'Orlina i l'Anyet, dos petits rius que s'ajunten abans de desembocar al Llobregat de Muga, el principal afluent de la Muga dintre de la seva conca nord.

Aquesta elecció es va fer a causa de la forta concentració de dòlmens que presentava, entre els quals hi havia el sepulcre de corredor de la Font del Roure, tantes vegades citat com a exemple de dolmen de l'Alt Empordà amb la seva cambra subcircular, avantcambra amb porta i corredor de paret seca.

També va pesar el fet que les nostres visites prèvies ens havien convençut que els dòlmens d'aquesta zona es trobaven potser en millors condicions de conservació que els altres de l'Albera i no cal dir de la Serra de Roda o del Cap de Creus, molt més malmesos aquest darrers pels conreus de la vinya en estar en cotes més baixes.

Passats els primers anys (1979-1981, en col·laboració amb Júlia Chinchilla, Rosó Vilardell i Josep Castells), que es varen dedicar sobretot a l'excavació sistemàtica del major nombre de sepulcres possible, sempre dintre d'aquesta àrea de l'Orlina i l'Anyet (Coma de Fèlix, Girarols, Comes Llobes de Pils, Solar d'En Gibert, Arrenganyats, Les Morelles, Coll de Madàs I i Barranc), els anys següents (1982-1988, en col·laboració amb Júlia Chinchilla) es varen emprar en l'excavació, ara més reposada, d'altres sepulcres

(Gutina, Tires Llargues, Fontanilles, Salt d'en Peió) i a completar alguns aspectes de les anteriors.

Aquest seria el cas del dolmen del Barranc del qual se'n reexcavà el corredor (1984). Darrerament (1988) a tots els dòlmens dels tres primers anys s'hi ha practicat una trinxera al túmul per tal de recollir mostres per a les anàlisis antracològica i pal·linològica, alhora que es podia estudiar amb més deteniment la composició interna i les estructures externes d'aquests túmuls.

Serà també en aquesta segona etapa (1984-1988) quan s'aborda de manera sistemàtica la restauració de cadascun dels dòlmens excavats, gràcies al patrocini del Centre d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona. D'entrada es restaurarà el dolmen del Barranc (amb l'ajut del paleta Salvador Famoso de Figueres) i després els de Gutina, Tires Llargues, Fontanilles, Salt d'En Peió i Arreganyats (amb l'ajut del paleta Rafael Insa d'Espolla), tasca que s'anirà continuant fins a tenir completada tot primer aquesta zona de l'Orlina i l'Anyet.

Un altre fet important que marcarà aquesta etapa (1982-1988) serà la incorporació dels companys Enric Carreras i Miquel Dídac Piñero del GESEART (Grup Empordanès per al Salvament i Estudi de l'Arquitectura Rural i Tradicional) als treballs de prospecció sistemàtica de l'Albera (nord i sud), la Serra de Roda i el Cap de Creus.

Gràcies a les sortides setmanals d'aquest equip, s'han retrobat tots els dòlmens citats a la bibliografia dels anys 20-40 (excepte el del Mas Godó), amb algun cas tan difícil com el de Canadal (La Jonquera) que no s'havia vist des de feia 66 anys. També s'han descobert nombrosos monuments megalítics nous, tant dòlmens com menhirs (un d'ells el dels Palaus d'Agullana decorat amb inscultures), sense comptar els abrics sepulcrales granítics, a vegades veritables paradòlmens, i les innombrables roques amb inscultures (cassoletes amb reguerons formant motius diversos sobretot antropomorfs en creu).

També devem a aquest grup la descoberta del primer assentament a l'aire lliure del neolític mitjà de l'Alt Empordà, al costat mateix de tres sepulcres de corredor, en el paratge de Ca N'Isach (Palau-saverdera), al vessant sud-oest de la Serra de Roda, descobert després del pas de les màquines que obrien un nou carrer d'una urbanització el mes de febrer de 1987.

No cal oblidar-se tampoc de l'Associació Cultural i Esportiva Jonquerenca, els membres de la qual han contribuït també durant aquests darrers anys a la descoberta de molts sepulcres megalítics inèdits, així com dels afeccionats locals com els Srs. Joan Calverol d'Espolla, Lluís Torres de St. Climent Sescebes o Joan Ortensi de Roses, descobridors també d'alguns dòlmens i guies incansables dels monuments megalítics dels seus termes municipals.

Gràcies als esforços d'uns i d'altres, i en especial del GESEART com ja s'ha dit, durant els últims 10 anys s'han descobert 30 dòlmens inèdits (20 a l'Albera Sud, 5 al Cap de Creus i 5 a la Serra de Roda) i 4 menhirs igual-

ment inèdits, aquests darrers tots a l'Albera Sud (Estanys I, dempeus i amb estructures circumdants, Els Palaus d'Agullana, redreçat el 24 de juny de 1987; Estanys II de la Jonquera, redreçat el 13 de desembre de 1987; i el dels Rocs Blancs d'Espolla, que és redreçat el 24 de juny d'enguany 1988), més d'un centenar de roques amb inscultures tant a l'Albera com a la Serra de Roda com al Cap de Creus, i sobretot l'esmentat assentament a l'aire lliure de Ca N'Isach al vessant sud-oest de la Serra de Roda.

A finals d'aquesta segona etapa (1986-1988) serà quan s'amplia l'horitzó d'estudi a tot l'Alt Empordà, per tal de poder comprendre millor el fenomen megalític d'aquesta zona en conjunt i en conseqüència poder des- triar amb més rigor les característiques pròpies del grup megalític de les conques de l'Orlina i l'Anyet.

S'excavaran ara jaciments de vital importància per a la comprensió global d'aquests grups constructors de monuments megalítics de l'Alt Empordà-Vallespir Oriental, com poden ésser el menhir amb estructures circumdants dels Estanys I i el sepulcre de corredor veí dels Estanys II de la Jonquera a la part sud-oest de l'Albera, a pocs metres un de l'altre (en col·laboració amb Miquel Cura, els anys 1987-1988), les cistes amb túmul de Roses (Tomba del General i Pla de les Gates), damunt de la cala Montjoi al Cap de Creus (1986-1987 en col·laboració amb Àngel Bosch i Sara Aliaga), i finalment l'assentament a l'aire lliure de Ca N'Isach a Palau-saverdera (1987-1988 en col·laboració amb Júlia Chinchilla, Sara Aliaga i Oriol Mercadal).

Aquest darrer jaciment ens haurà d'aportar moltes dades inèdites sobre la cultura material i els tipus d'assentament dels primers constructors de sepulcres megalítics de l'Albera-Serra de Roda-Cap de Creus.

No cal dir que tots aquests treballs no s'haguessin pogut mai dur a terme sense la col·laboració de tots els companys que hem citat i també amb la d'altres que han col·laborat activament en les darreres campanyes d'excavació (Ana Lorient, Mònica Tusell, Toni Daniel Lou, Pere Joan Alacabra, Josep Anton Molina, etc.) o bé que s'han encarregat de les anàlisis pol·líniques (Francesc Burjachs) i antracològiques (Maite Ros).

ELS PRIMERS RESULTATS: LES NOVETATS

A) Quant als sepulcres megalítics

Tipus de Sepulcres

Les dades aportades per les excavacions recents dels sepulcres megalítics de les conques de l'Orlina i l'Anyet (Albera), així com de la zona de la cala Montjoi al Cap de Creus, han servit per clarificar força quina classe de dòlmens hi ha a l'Alt Empordà-Vallespir Oriental.

En primer lloc s'ha confirmat la presència de sepulcres de corredor de

cambres poligonals (subcirculars, trapezoïdals, rectangulars), en haver-ne pogut finalment excavar els passadissos d'accés (Arreganyats, Tires Llargues, Gutina, Comes Llobes de Pils, etc.). Igualment s'ha confirmat l'existència de les petites galeries catalanes, clarament evolucionades dels sepulcres de corredor locals (Coll de Madàs I).

Com a novetats cal destacar la identificació de cistes (rectangulars o quadrangulars) dins de grans túmuls (Vinya d'En Berta, Tomba del General, Pla de les Gates) i també l'existència d'un tipus especial de cambra simple, amb accés des del centre del túmul a través d'un vestíbul-pou, que hem batejat com a arques (Salt d'En Peió, Estanys I).

De molt d'interès ha estat la també recent excavació de Françoise Claustre (Chargée de Recherche au CNRS Présidente du Groupe de Préhistoire du Vallespir et des Aspres) al dolmen de la Sureda (Morellàs, Vallespir Oriental), a l'extrem nord-occidental de l'Albera, que ens ha demostrat l'existència en aquesta zona del tipus més comú, segons la bibliografia, de cambra simple: la que posseeix un accés des del centre del túmul a través d'una porta frontal elevada (o finestra), coneguda generalment com a cambra pirinenca.

De fet aquest tipus de dolmen no estava documentat al Pirineu Oriental per cap excavació que hagués demostrat la validesa d'aquest sistema d'accés a la cambra funerària. És possible, ara, pensar que alguns dòlmens sense corredor de l'Albera sud-occidental puguin correspondre igualment a aquesta classe de sepulcre, o bé al tipus de l'arca amb vestíbul-pou.

Percentatge i distribució

Pel que ara sabem un 80% dels dòlmens de l'Alt Empordà i del Vallespir Oriental són en realitat sepulcres de corredor, encara que sovint el seu mal estat de conservació els faci incognoscibles. La resta es repartiria entre les galeries catalanes, les cambres simples i les cistes amb túmul.

La seva distribució en tota la zona és particularment interessant: els sepulcres de corredor estan estesos per tota l'àrea, essent el mateix nombre pràcticament a l'Albera (36) i a la Serra de Roda-Cap de Creus (34), encara que la concentració sigui relativament més densa a la segona zona ja que és molt més reduïda (1/3 de l'anterior).

Les galeries catalanes també les trobem a les dues zones (5 a l'Albera i 2 a la Serra de Roda), encara que es nota una concentració a la part occidental (nord i sud) de l'Albera.

Les cambres simples (arques o cambres pirinenques) només estan documentades per ara a l'Albera (8), i dins d'ella només a la seva part occidental (nord i sud).

Les cistes amb túmul, en canvi, només estan documentades al Cap de Creus (3) i a la part sud-oest de la Serra de Roda (2).

En total doncs, es coneixen actualment 90 dòlmens segurs en aquesta zona de l'Alt Empordà-Vallespir Oriental, amb una clara predominança

dels sepulcres de corredor envers els altres tipus. Si ens fixem en l'àrea global de les dues serralades, uns 500 km quadrats, veurem com el percentatge corresponent és 5,5 dòlmens per km².

S'observa també que els sepulcres de corredor tendeixen a agrupar-se formant necròpolis, encara que a vegades també se'ls troba aïllats, fet que veiem repetit en el cas de les cistes amb túmul. Les galeries catalanes, en canvi, apareixen normalment aïllades, o bé al costat de sepulcres de corredor, igual com passa amb les cambres simples (arques o cambres pirinenques).

Emplaçament, orientació i arquitectura

Els dòlmens d'aquesta zona es basteixen tant en terreny planer (cotes 100-200) com en una franja més elevada, entre els 200-400 metres sobre el nivell del mar. Es coneixen pocs exemplars per damunt d'aquesta cota, entre els quals cal destacar el de la Font del Roure (600 metres sobre el nivell del mar).

Els trobem normalment construïts sobre terreny pla, però a vegades els veiem també en pendents suaus o fortes.

S'orienten principalment cap al sud-est, sud, i poques vegades al sud-oest, seguint la tònica dels sepulcres de la façana atlàntica, a excepció de les cistes amb túmul que orienten el seu perfil al nord-sud.

Per a la seva construcció s'utilitzen sempre roques locals (granit, pissarra, gneis, esquist i quars), sovint extretes de pedreres immediates al megàlit.

Les cambres funeràries dels sepulcres de corredor de forma subcircular i trapezoïdal, els tipus més antics, es construïren solapant-ne les lloses, de forma ametllada generalment. En canvi les cambres rectangulars dels sepulcres de corredor més recents, de les galeries catalanes i de les cambres simples (arques-cambres pirinenques) es construïren alineant les seves lloses, de forma prismàtica generalment.

Pel que fa a les cistes amb túmul direm que es tractarà sempre de caixes tancades, fetes de lloses molt primes i de poca alçada, ametllades o prismàtiques, posades en línia.

El sistema d'accés variarà segons la classe de dolmen de què es tracti. En el cas dels sepulcres de corredor i de les galeries catalanes s'accedirà a la cambra a través d'un passadís des de la mateixa vora del túmul. Pel que fa als sepulcres de corredor aquest passadís serà més baix que la cambra però entre les galeries en trobem alguns que són una mica més baixos i altres de la mateixa alçada que la cambra. Sempre existeix però una clara diferenciació de les cambres i dels corredors, perquè les lloses emprades per a les primeres són molt més grans que les dels passadissos.

Les cistes amb túmul no estaven pensades per a ésser reutilitzades, i per això estaven colgades dins d'un túmul sense cap accés.

En canvi, entre les cambres simples coneixem ara dos sistemes d'accés

segurs: el vestíbul-pou (arca del Salt d'En Peió a St. Climent Sescebes) i la finestra-porta (cambra pirinenca de la Sureda a Morellàs).

En el primer cas s'accedeix a la cambra des del centre del túmul a través d'un vestíbul-pou, des d'on es pot remoure una llosa-porta que ocupa la meitat de la seva cara frontal.

En el cas segon s'accedeix a la cambra des del centre del túmul també, però a través d'una porta elevada o finestra, col·locada damunt d'una altra llosa inferior que sosté el túmul, oberta en la seva cara frontal.

Quant als túmuls, fent la seva funció de contrafort de les cambres, hem observat que la gran majoria estan fets de blocs grans a la base i més petits a la superfície, barrejats amb terra, que se sostenen amb un anell exterior o cromlec de grans blocs (cistes amb túmul, sepulcres de corredor i galeries, generalment) o de lloses clavades (galeries catalanes tardanes i cambres simples).

En un sol cas, el sepulcre de corredor dels Estanys II (la Jonquera), hem pogut observar un túmul més complex, fet d'un anell de grans blocs al voltant de la cambra i un altre anell exterior de blocs més petits (cromlec), entre els quals només hi havia una massa de terra.

Cronologia absoluta i relativa

Podem intentar deduir la cronologia relativa a través dels materials arqueològics que han aparegut en els diferents tipus de dòlmens i també a través de la tipologia comparada de les diferents arquitectures conegudes amb les d'altres zones més ben datades, com ara la façana atlàntica europea.

Segons aquestes premises veurem que les cistes amb túmul i els sepulcres de corredor (cambres subcirculars-trapezoïdals) de l'Alt Empordà-Vallespir Oriental haurien de correspondre a la fase més vella, ben bé dins d'un neolític mitjà (3500-2700 aC), mentre que els sepulcres de corredor de cambres rectangulars i les galeries catalanes se situarien al seu darrera durant el neolític final (2700-2200 aC).

Els pocs materials del neolític mitjà apareguts en alguns d'aquests sepulcres de corredor antics (trapezi de sílex melat des dels Estanys II, olles amb coll del Barranc, barrilet de calaïta de la Font del Roure, etc.) ens confirmarien aquesta hipòtesi.

El mateix passaria amb els sepulcres de corredor tardans (cambres rectangulars) i les galeries catalanes, que no posseeixen mai materials del neolític mitjà i, en canvi, en tenen del neolític final (paletes d'esquist i denes d'esteatita del sepulcre de corredor de la Cabana Arqueta, raspador sobre làmina de sílex de la galeria de Coll de Madàs).

Per acabar, les cambres simples (arques o cambres pirinenques) serien coetànies de la cultura campaniforme durant el calcolític (220-1800 aC), segons sembla deduir-se de la manca d'elements clars del neolític final i per contra la constant presència de ceràmiques campaniformes (Pirinenc) que s'hi observa (arca del Salt d'En Peió).

Les úniques dates de cronologia absoluta es refereixen a dos sepulcres de corredor de la fase més antiga. Són les següents:

Sepulcre de corredor (cambra subcircular) d'Arreganyats (Espolla, l'Albera): UGRA-148 ..... 5400 ± 100 BP = 3450 BC.

Sepulcre de corredor (cambra subcircular) de Tires Llargues (St. Climent Sescebes, l'Albera): GAK-12.162 ..... 5090 ± 160 BP = 3140 BC.

Les dues mostres de carbons foren extreïdes del paleosòl del sepulcre, a la zona del corredor. Serien una bona prova de la primera època constructiva dels sepulcres de corredor de l'Alt Empordà-Vallespir Oriental.

Dades sobre paleoambient

Posseïm ja unes primeres dades sobre la vegetació que envoltava els dòlmens quan foren construïts, a través de les anàlisis palinològiques (Francesc Burjachs) i antracològiques (Maite Ros) dels seus paleosòls.

Segons elles durant el neolític mitjà dels primers sepulcres de corredor (Tires Llargues, Gutina, Barranc) el clima seria més temperat i humit que l'actual a l'Albera, amb abundants zones de prats i boscos de roures, alzina-suro i pins. S'ha localitzat en algun dolmen (Barranc, sobretot) una forta presència d'arbres de ribera (om, freixe, avellaner, vern, etc.) que ens assenyalen que l'aigua devia d'ésser abundant en aquella època.

Les poques dades de què disposem ara per ara sobre els paleosòls dels sepulcres de corredor tardans (Fontanilles) i sobre les galeries (Coll de Madàs) del neolític final, com també sobre les cambres simples (arc del Salt d'En Peió) del calcolític, no ens permeten dir gairebé res sobre els paleoambients de l'època. Únicament podem esmentar que s'observa un creixement del bruc, l'estepa i el boix, en detriment dels boscos de roure/alzina-suro, que a vegades veiem substituïts ara per pinedes.

B) Quant als menhirs

Els tipus de menhirs que ara coneixem, segons la seva forma, serien els fal·liformes (Els Palaus, Estanys II, etc.), els estel·liformes (La Murtra, Estanys I, etc.) i els antropomorfs (Quera Fumat, Perafita o Frare de Cervera, etc.). En un sol cas (Els Palaus) tenim constància d'inscultures (un 8 o un jou) sobre la seva superfície.

Se'n coneixen actualment 13, tots a l'Albera, on es distribueixen paral·lelament, al llarg de la muntanya. Alguns estan agrupats en una àrea de pocs metres, com els dels Estanys I i II, molt a prop també del Quera Fumat, mentre que tots els altres coneguts estan aïllats. El seu emplaçament va des de la plana (100 m sobre el nivell del mar) fins a mitja muntanya (400 m), però sempre s'aprofita una zona plana per a bastir-los.

En un sol cas –Estanys I– s'ha pogut comprovar l'existència d'estructures al voltant del menhir. Concretament un fossat semicircular al seu davant, que empalma amb una paret de pedra seca al seu darrera. Es tractaria

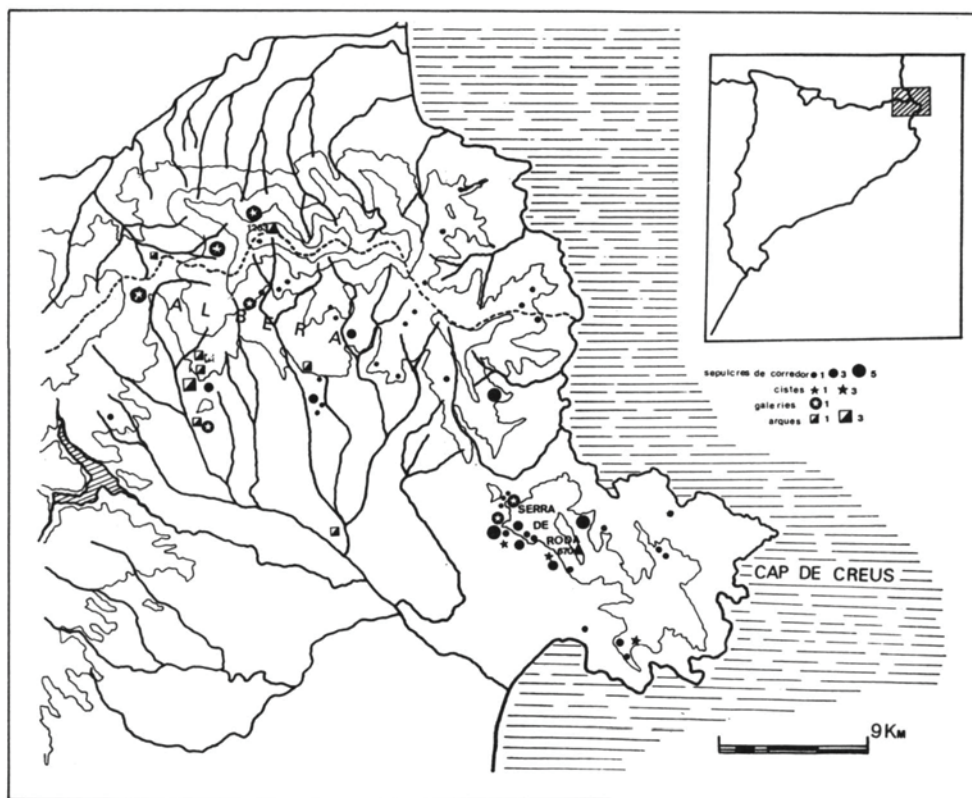

Fig. 1. – Distribució dels jaciments megalítics de l'Albera-Serra de Roda-Cap de Creus.

per tant d'un recinte, presidit pel menhir. La major part del altres, en canvi, no semblen conservar cap senyal d'estructures a excepció del mateix menhir.

Estan fets sobre roques locals (granit, pissarra) i el seu perfil s'orienta tant a l'est-oest com al nord-sud.

La seva funció seria essencialment la de marcar un territori, però també la d'assenyalar la proximitat d'una necròpolis. En el cas dels menhirs amb estructures circumdants (fossats, altres menhirs com a la Murtra) hem de considerar-los llocs de reunió social dels grups que vivien en aquella zona.

La seva cronologia no ha de ser diferent de la dels sepulcres més antics de l'àrea, si tenim en compte que existeix un probable menhir trencat, reutilitzat com a suport del sepulcre de corredor de Gutina. El que no podem saber és fins a quina data es varen seguir aixecant, encara que és probable que se'n construïssin fins al neolític final-calcolític.

C) Quant a les sepultures alternatives

Ens referim a les sepultures que es feien servir coetàniament als sepulcres megalítics de l'àrea estudiada.

Se'n coneixen actualment de dues classes:

–Les coves, de fractura generalment, i ampliades per corrents d'aigua, obertes a la pissarra (Cau del Llop de Vilajuïga). Presenten sovint l'entrada obturada per una paret seca, i a vegades estructures més complexes, com serien les lloses clavades de la cova dels Encantats (Port de la Selva).

–Els abrics granítics, formats per l'apilonament de blocs erràtics de granit, i els abrics de pissarra, simples balmes poc profundes. Estan agençats generalment amb murs de pedra seca o lloses clavades per tal de formar una cambra funerària, tancada per un mur o per una llosa (Cau Conillers, La Murtra, a l'Albera). Alguns com el del Mas de la Pallera (granit) a la Serra de Roda, o el del Turó del Cap de l'Home (pissarra) al Cap de Creus, posseeixen fins i tot un petit corredor d'accés fet de lloses. Els casos més complexos semblen veritables paradòmens.

Se'n coneixen actualment molts, especialment del tipus més simple (abrics granítics amb murs de pedra seca), sempre a prop de dòlmens, tant a l'Albera, com a la Serra de Roda, com al Cap de Creus.

A través dels materials arqueològics que en coneixem semblen remuntar-se al neolític final-calcolític com a mínim, amb perduracions durant l'edat del bronze antiga, sense que de moment tinguem constància de la presència d'elements del neolític mitjà.

En un sol cas, al Cau Conillers d'Espolla, J. Ruiz Solanes, –que l'excavà l'any 1970–, va poder recuperar restes òssies humanes, en molt mal estat de conservació, al costat d'un aixovar del calcolític-bronze antic. Semblava tractar-se en aquesta ocasió d'un enterrament múltiple.

D) Quant a les inscultures

Des del final del segle són conegudes les cobertes de dòlmens amb inscultures a l'Alt Empordà-Vallespir Oriental, tot primer a través de la coberta del sepulcre de corredor del Barranc de la qual S. Sanpere i Miquel ja n'esmenta els gravats l'any 1881.

Posteriorment es coneixeran les roques amb inscultures, com la Roca de Capmany, que ja esmenta Lluís Marià Vidal l'any 1914.

Des d'aleshores fins als anys 80 només s'havien afegit al conjunt algunes roques amb gravats (La Clusa del Pertús, 1949; la Roca dels Vilars, coneguda des dels anys 70 per Joan Calverol d'Espolla) i algunes cobertes més de sepulcres de corredor (Taula dels Lladres i Mores Altes I del Port de la Selva).

Un cas a part seria el magnífic descobriment d'Isidre Macau, l'any 1932, d'una cista sota d'un túmul intacte que posseïa diversos gravats sobre una llosa frontal i cassoletes amb reguerons sobre la coberta, una sola peça de «leptinita» blanca. Aquesta troballa ens assegura la contemporaneïtat

de les inscultures amb les primeres manifestacions megalítiques de l'Alt Empordà.

Serà però a partir de la recerca sistemàtica dels companys E. Carreras i Miquel Dídac Piñero del GESEART, des del 1982, quan començaran a trobar-se una gran quantitat de noves roques (cassoletes amb reguerons, rodes, antropomorfs en creu, etc.), i també noves cobertes amb inscultures com als sepulcres de corredor de Comes Llobes de Pils i Solar d'En Gibert, o a la galeria catalana del Coll de Madàs.

Les roques amb inscultures es poden comptar ara per desenes, amb algunes agrupacions espectaculars tant a l'Albera (serrats al voltant del Mas Girarols), com a la Serra de Roda (al capdamunt de la Coma d'Infern de Vilajuïga o a la part alta del Rec del Cap de Terme), com al Cap de Creus (al turó del Sud del Mas Paltré; al Cap Norfeu, etc.).

Recentment, l'any 1987, es va reconèixer un menhir caigut amb inscultures sobre una cara (un 8 o un jou), que seria el primer cas conegut amb seguretat a l'Alt Empordà-Vallespir Oriental.

Es tractarà sempre de dos tipus d'inscultures segons la roca sobre la qual es facin: granit o pissarra. En el primer cas s'emprarà una tècnica de repiquetejat per tal de confeccionar cassoletes i reguerons que les intercomunicuen, formant diversos motius; en el segon cas es tractarà d'incisions de secció en U, que dibuixaran figures antropomorfs i zoomorfs, cercles i figures quadriculades.

Normalment s'emplacen prop de les necròpolis, i ocupen les zones altes immediates dels llocs d'assentament, com seria el cas de Ca N'Isach (Palau-saverdera), o bé en zones aïllades. Acostumen a posseir una posició molt dominant sobre la vall, encara que també se'n coneixen a la plana.

La seva funció és difícil de determinar. En ocasions semblen clarament relacionables amb cerimònies de caràcter funerari, quan tenen forma d'un altar a tocar un dolmen; altres vegades, la seva posició dominant ens fa pensar en observatoris nocturns del cel; altres encara, el seu agrupament en àrees reduïdes, ens fa pensar en veritables zones sagrades que delimitarien el territori de cada grup. Res no pot ésser segur sobre aquesta qüestió.

Del que ja no podem dubtar és de la seva cronologia (finals del IV i III mil·lenni), en bona part gràcies a la troballa de la Vinya d'En Berta (Pau).

E) Quant als assentaments

Des de fa ja alguns anys ens ha preocupat la recerca de llocs d'assentament a l'Albera-Serra de Roda-Cap de Creus, d'època neolítica-calcolítica, que poguessin correspondre a les necròpolis dolmèniques de l'àrea.

Està clar que aquests assentaments poden ésser de dues classes:

- Aixoplucs de pastor, eventuais, que aprofitarien qualsevol abric (granític) o petita balma (pissarra), de les moltes que coneixem a la zona.

- Veritables assentaments fixos, a l'aire lliure, concentrats o dispersos,

que constituïrien el tipus d'ocupació normal dels constructors de sepulcres megalítics de l'Alt Empordà-Vallespir Oriental.

Atesa la distribució, ja comentada, dels tipus de dòlmens que coneixem i considerant que aquests centres d'habitació han de ser pròxims a les sepultures megalítiques, tot sembla indicar que aquests assentaments a l'aire lliure se situaren a l'Albera tant a les valls tancades internes, especialment de la banda Sud, com ara la del Pla de l'Arca, la del Mas Corbera, la del Mas Girarols o la del Mas de Pils, com a les zones planeres a peu de muntanya, entre les cotes 100-200 sobre el nivell del mar.

A la Serra de Roda, zona més reduïda i sense valls internes importants, aquests assentaments només podien estar als replans de la muntanya de la banda sud-oest que domina l'Empordà, entre les cotes 50-100 sobre el nivell del mar, o bé a les petites valls de la banda nord-est, com ara la de La Vall o la de la Selva de Mar.

Al Cap de Creus aquests assentaments s'han de concentrar a la zona de Roses, concretament a l'altiplana del Serrat de la Torre del Sastre, on s'agrupen els seus sepulcres de corredor (el de la Creu d'En Cobertella és el més famós), l'única concentració important d'aquesta àrea.

Aquestes previsions s'han demostrat de moment a la banda sud-oest de la Serra de Roda, amb el descobriment l'any 1986 del ja esmentat assentament de Ca N'Isach (Palau-saverdera).

A través de les primeres intervencions fetes en aquest nucli poblacional (prospecció de 1986, primera campanya d'abril de 1988, amb Júlia Chinchilla, Sara Aliaga i Oriol Mercadal) tot sembla indicar que es tracta d'una àrea ocupada d'uns 600 m². De moment s'ha excavat en part una gran cabana ovalada (12x6 m²) muntada sobre un sòcol de paret seca, a l'interior de la qual s'han trobat dues possibles llars i un possible forat de pal.

Pels materials arqueològics recuperats fins ara, formes ceràmiques i eines sobre sílex melat, hem de considerar aquesta primera estructura d'habitació del neolític mitjà (vers 300 aC). Aquesta datació relativa confirmaria l'antiguitat dels sepulcres de corredor de cambra subcircular (Mas Bofill i Barraca d'En Rabert) situats a menys de 200 metres al nord-est i oest d'aquest assentament.

L'emplaçament d'aquest nucli és particularment interessant, perquè el trobem a tocar, per dessota, d'una agrupació de dòlmens de la seva mateixa cronologia, i a la vegada també està pròxim d'una gran concentració d'inscultures (cassoletes amb reguerons) a uns 300 metres amunt, al seu nord-est.

CONSIDERACIONS FINALS

A hores d'ara, doncs, tenim ja dades suficients com per proposar una fase del neolític mitjà per al megalitisme de l'Albera-Serra de Roda-Cap de Creus, relacionada amb els sepulcres de corredor més antics i amb les cistes amb túmul, dins d'una cronologia convencional de 3500-2700 aC.

A aquesta fase li seguiria una altra durant el neolític final, entre 2700-2200 aC, en la qual el tipus de sepultura megalítica serien els sepulcres de corredor tardans i les galeries catalanes, clara derivació dels primers en aquesta zona.

Durant el calcolític (2200-1800 aC) es construirien segurament les cambres simples (arques o cambres pirinenques), relacionades ja amb els complexos campaniformes a l'àrea que ens ocupa.

Els assentaments fixos, a l'aire lliure, serien la classe d'ocupació humana normal a tota l'àrea durant les fases neolítica i calcolítica. El seu emplaçament estaria sempre a prop de les necròpolis o agrupacions de dòlmens, de les zones de reunió –els menhirs amb estructures circumdants–, així com de les roques amb inscultures, veritables «zones sagrades» de la comunitat.

BIBLIOGRAFIA

- ABELANET, J. (1970): *Les dolmens du Roussillon*, Actes du Colloque sur les Civilisations Néolithiques du Midi de la France de Narbonne, pp.74-79, Carcassonne.
- BOSCH-GIMPERA, P.; PERICOT, L. (1915-1920): *Els sepulcres megalítics de l'Alt Empordà*, A.I.E.C. núm. VI, pp. 488-491. Barcelona.
- CURA, M; FERRAN, A. (1971): «Los Sepulcros Megalíticos de la Sierra de Roda», a *Corpus de Sepulcros Megalíticos-6*. Barcelona.
- CURA, M; CASTELLS, J. (1977): *Evolution et Typologie des mégalithes de Catalogne*, Colloque sur l'Architecture Mégalithique, pp. 71-97, Vannes.
- EESTEVA, L. (1979): «Sepulcros Megalíticos del Alto Ampurdán (Girona)», a *Corpus de Sepulcros Megalíticos-9*. Girona.
- GARRIGA, J. (1948): «Los monumentos megalíticos del Alto Ampurdán (Gerona)», *Ruedo Ibérico* núm. 128. Barcelona.
- MACAU, I. (1934): *Nous Monuments megalítics de l'Alt Empordà*, Butll. Inst. Hist. Nat., vol. XXXIV, núm. 6-9. Barcelona.
- PERICOT, L. (1950): *Los sepulcros megalítics catalanes y la cultura pirenaica*, Barcelona.
- RUIZ SOLANES, J. (1972): *Apuntes para el estudio del Alto Ampurdán, del Neolítico Final a la Edad del Hierro*, A.I.E.E., 1971-1972, pp. 204-210. Figueres.
- TARRÚS, J. *et alii*, (1982): «El dolmen de Coma de Fèlix (Rabós d'Empordà)», a *Cypsela IV*, pp. 31-43. Girona.
- TARRÚS, J. *et alii*, (1983): «El dolmen d'Arreganyats (Espolla) i els sepulcres de corredor amb passadís de paret seca de l'Alt Empordà», a *Revista de Girona*, núm. 102, pp. 25-38. Girona.

- TARRÚS, J. *et alii*, (1984): «Els dòlmens de Comes Llobes de Pils i del Solar d'En Gibert (Rabós d'Empordà)», *Excavacions Arqueològiques de Catalunya*, núm. 4, pp. 11-45. Barcelona.
- TARRÚS, J. *et alii*, (1981-1982): «Els dòlmens de Girarols i de Les Morelles (Espolla, Alt Empordà) i algunes consideracions sobre els sepulcres megalítics de les Alberes», *Pyrenae*, núm. 17-18, pp. 103-137. Barcelona.
- TARRÚS, J. (1987): «El Megalitisme de l'Alt Empordà (Girona): els constructors de dòlmens entre el Neolític Mitjà i el Calcolític a l'Albera, Serra de Roda i Cap de Creus», a *Cota Zero*, núm. 3, pp. 36-54. Vic.